

Úvod do sociální patologie a prevence

SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

1) shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy

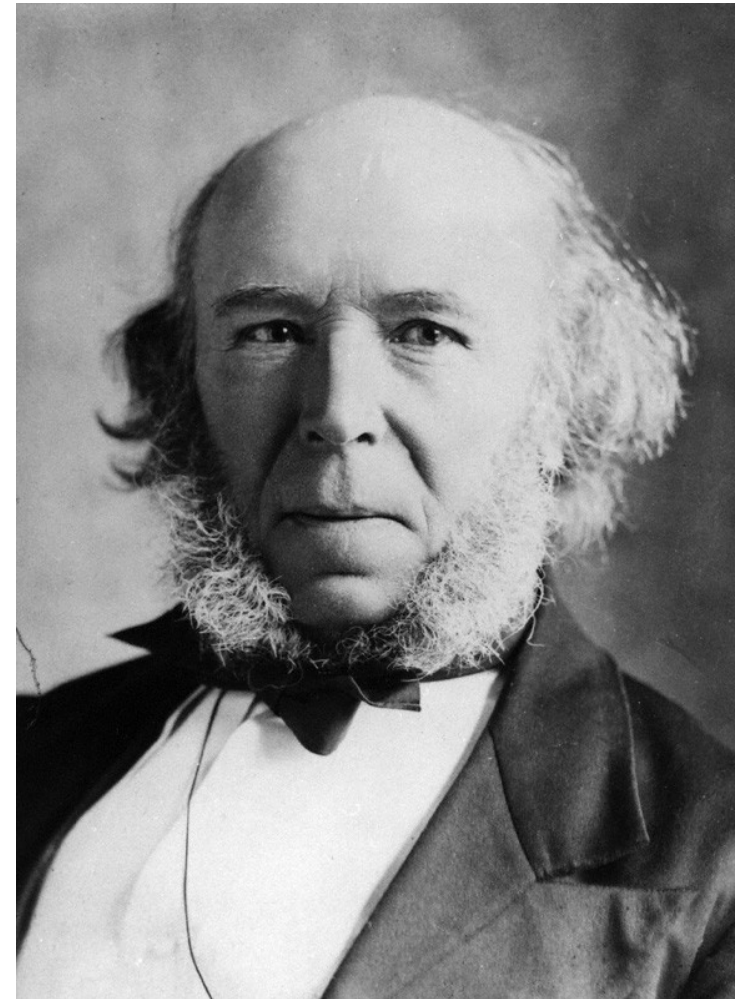
- z lat. pathos = **utrpení, choroba**
- chování individua, které je charakteristické **nezdravým životním stylem + nedodržováním a porušováním soc. norem/zákonů/předpisů a etických hodnot**
- Jde o chování, které poškozuje jedince i jeho okolí a celou společnost

Sociálně patologické jevy

- Závislost
- Vandalismus
- Kriminalita
- Sexuální aberace
- Extremismus
- Záškoláctví
- Lhaní
- Šikana
- Týrání, zanedbávání, zneužívání dětí, dospělých, seniorů, zvířat
- Krádeže, loupeže a další...

2) multidisciplinární vědní disciplína

- zabývá se **zkoumáním** a **popisem** nežádoucích společenských jevů, jejich příčin, následků i **řešením** a **předcházením** vzniku
- vychází ze *sociologie*
- zavedení pojmu: **H. Spencer**
(2. po. 19. st., Anglie)

vztah k ostatním vědním disciplinám:

- Sociologie,
- psychologie,
- biologie,
- medicína,
- kriminologie,
- adiktologie,
- soc. práce,
- soc. pedagogika...

SOCIÁLNÍ DEVIACE

- z lat.devatio= odchylka, úchylka („z cesty“)
- obecně definována jako kterákoliv odchylka od normální struktury, funkce
- **Negativní x pozitivní deviace**
- na rozdíl od soc. patologie je tento pojem hodnotově, emocionálně neutrální
- soc.deviance, soc.patologie – relativní pojmy (**toleranční limit**)

PŘÍČINY VZNIKU DEVIACE

- genetické dispozice
- poruchy v ontogenetickém vývoji jedince a jeho osobnosti
- rodina (funkční-problémová-dysfunkční-afunkční)
- soc. skupiny, etnikum
- vrstevnické skupiny, party
- sociální, socioekonomické problémy
- školní a institucionální prostředí
- volný čas

- individuální x sociální faktory
- endogenní x exogenní faktory

STUPNĚ DEVIACE

- 6 stupňů sociálního chování dle Ondrejkoviče
 1. normokonformní (sociální) chování
 2. nápadné, provokující sociální chování
 - 3. disociální chování**
 - 4. asociální chování (delikventní)**
 - 5. antisociální chování (kriminální)**
 - 6. společenské tabu**

NORMA, NORMALITA

- **NORMALITA** = stav společnosti, kdy jednotlivci, skupiny a instituce přijímají a respektují ustálené celospolečenské normy a hodnoty
- čas, místo (kultura)
- vliv konkrétních okolností dané situace, osobnost hodnotitele a jeho věk...
- subjektivní norma každého člověka

sociální normy

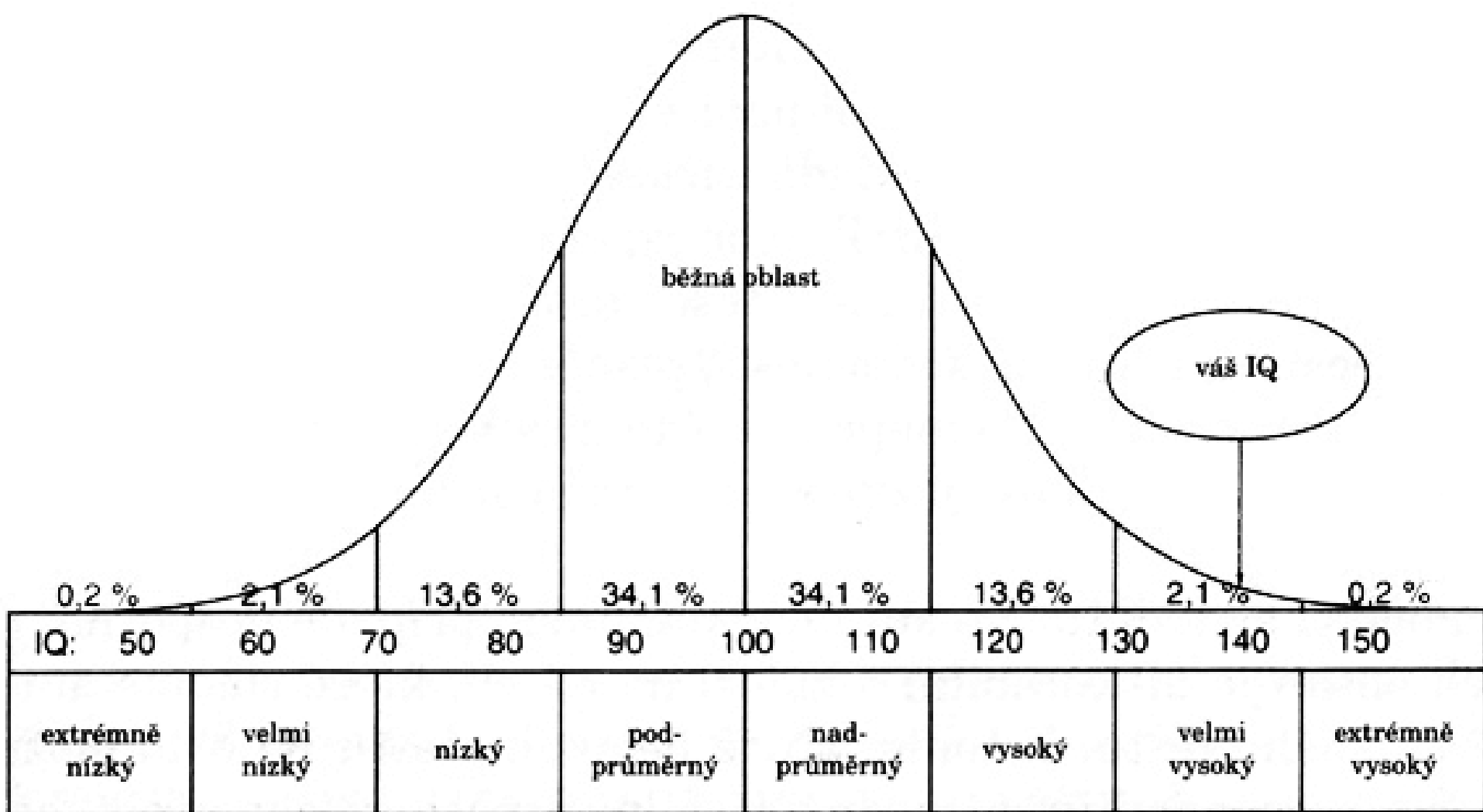
- **NORMA**
- konkretizace a institucionalizace hodnot společnosti
- předpis pro chování v určité situaci
- **normativní řád** = soubor formálních předpisů a neformálních očekávání vztahujících se k lidskému chování
- obyčeje, zvyky, konvence, řády, nařízení, zákony, mezinárodní právní normy...
- **normativní konsenzus** (vysokokonsenzuální x nízkokonsenzuální normy)

základní sociální normy

- právní (obecně závazné normy)
- morální
- zvykové
- náboženské
- tabu

východiska pojetí normality

- statistické pojetí normality
- sociokulturní pojetí
- norma skupiny
- mediální norma
- funkční pojetí normy

INSTITUT SOCIÁLNÍ KONTROLY

= mechanismy zajišťující řád a stabilitu ve společnosti

- **má za úkol přimět členy společnosti myslet, jednat a chovat se žádoucím, společensky přijatelným způsobem**

norma a normativní očekávání

+

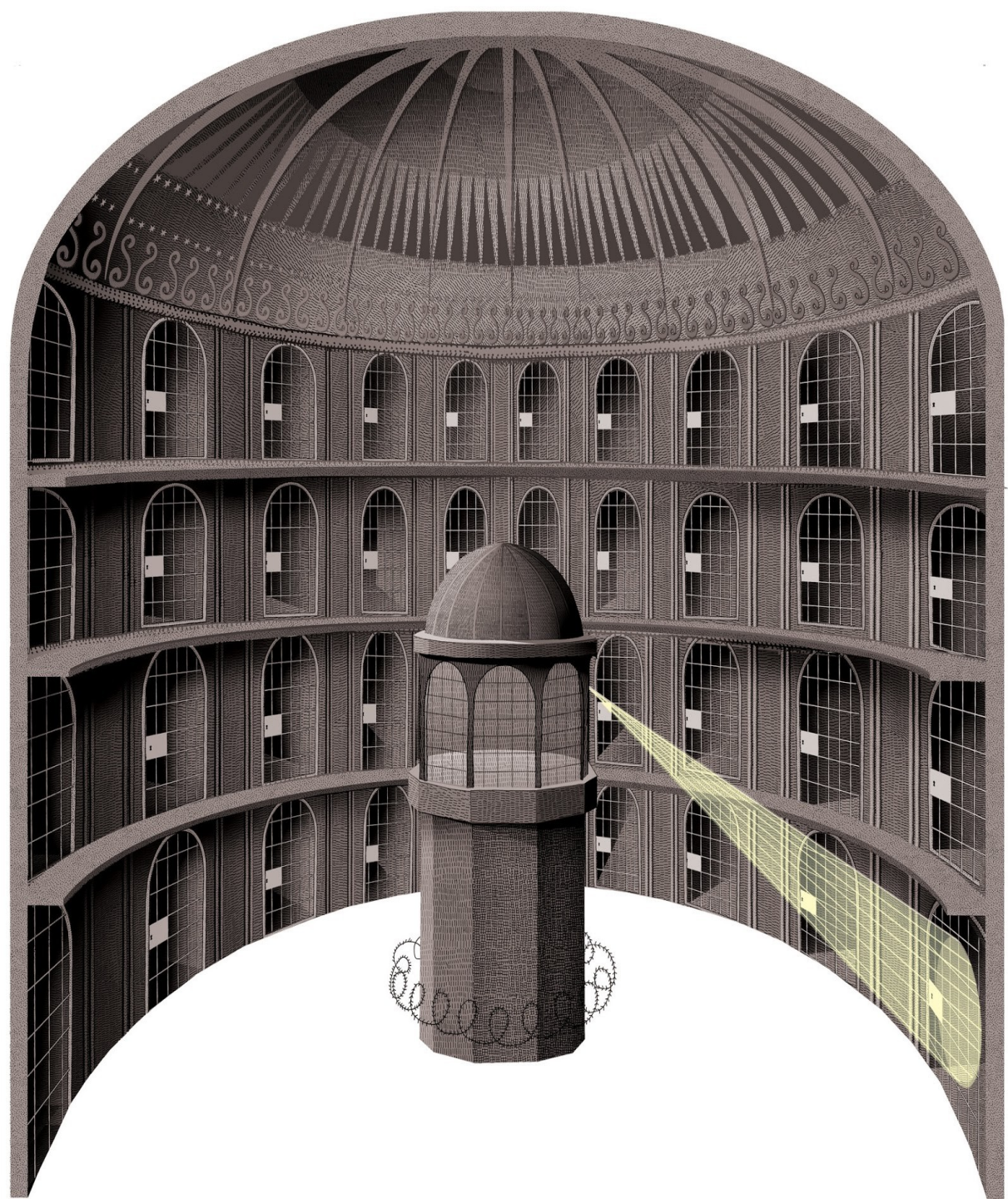
sankce (negativní a pozitivní)

(fyzické, psychické, ekonomické, politické...)

- 1) vnitřní kontrola** (jedinec kontroluje své chování sám)
- 2) vnější kontrola** (chování jedince je regulováno vnějším okolím)
 - formální (funkce preventivní, odstrašující, resocializační)
 - neformální

formy trestu a dohledu

- násilný trest
- žalář (temnota)
- 18./19.st.,
rozvoj vězeňství
převýchova vězňů,
(neustálý dohled)
→ **panopticon**
(Bentham, Foucault)
- Žijeme dnes ve
společnosti dohledu??
- **synopticon**
(Mathiessen)

PŘÍSTUPY K DEVIACI

4 historické pohledy na deviaci dle Mühlpachra:

Tradiční koncepce:

a) absolutistický

- **historicky nejstarší pohled**
- společnost nastavuje zcela jasná, pro všechny srozumitelná pravidla a jakékoliv jiné chování považuje za nepřijatelné, deviantní (bez ohledu na okolnosti, kontext)
- deviantní je vše nesprávné – neúčinné - nefunkční

b) morální

- deviace jako nemravnost, asociálnost, obecná škodlivost
- 2 typy lidí: ***morální nedevianti a nemorální devianti***
- deviantní se člověk rodí, nemorálnost ho duševně i fyzicky poznamenává a společnost mu přisuzuje „zaslouženou“ nálepku (např. postižené dítě, svobodná matka, jedinec s jinou barvou kůže)

c) medicínský

- deviace je chápána jako příznak společenské nemoci, která narušuje fungování společnosti
- paralela s medicínou – je-li organismus postižen nemocí, je ohrožen na svém vývoji a nemůže optimálně fungovat
- je třeba léčit

d) statistický

- jako jediný není absolutistický – chování variuje kolem průměru aktuálně nastavených pravidel společnosti a každá odchylka od statistické normy je považována za deviaci
- dále třeba právní pohled, náboženský...

Současné koncepce

NORMATIVNÍ KONCEPCE

- deviace jako porušení konkrétních norem obecné kultury (objektivní existence dobrého x špatného chování)
- předpokládá se existence objektivní deviace
- podceňuje se vliv okolností (**rozhodující je zda došlo k porušení normy, ne reakce okolí**)

REAKTIVNÍ KONCEPCE

- deviace je chování, které je takto okolím označováno a člověku připsáno (př. **Goffman**)
-

- současný přístup k sociální deviaci označujeme za **RELATIVISTICKÝ**
- **soc. deviace není inherentní vlastnost daného chování, nýbrž vlastnost přisuzována tomuto chování okolím**
- vychází z předpokladu, že chování, ideám, kulturním symbolům a dalším sociálním produktům je možné porozumět jen v kontextu té společnosti a kultury, ze které vycházejí
- **kulturní relativismus** – skutečnost a jev definován jako deviantní nemusí být deviantní vždy a za všech okolností → důraz na **sociokulturní kontext**
- při objektivizaci pohledu na deviaci musíme zohledňovat určité faktory, na základě kterých určíme míru deviace a volbu adekvátních sankcí:
 - čas prostředí situace sociální status

Teorie etiketizace (labelingu)

- deviace ≠ porušení normy
- **deviace = výsledek označení za deviantního**
- **zkoumání procesů nálepkování**

- **Goffman** (50. léta 20. stol.)
- **stigmatizace** = apriorní negativní hodnocení člověka, většinou generalizované na celou jeho osobnost

- **stigma** = nežádoucí odlišnost od normálního
- tělesná ošklivost, znetvoření
- vady charakteru (slabá vůle, nepoctivost, alkoholismus)
- stigmata rasy, národa, náboženství

- stigma vytváří domnělou méněcennost člověka → **diskriminace**

Reakce stigmatizovaného na jeho situaci:

- snaha o přímou nápravu
- snaha o nepřímou nápravu
- snahy o nekonvenční interpretace identity
- rezignace

Teorie sociálních deviací

- na přelomu 19. a 20. století převládaly **jednofaktorové teorie** (deviace je ovlivněna pouze jedním faktorem)
- postupem času převládal **multifaktoriální pohled**
- v současné době hovoříme o **interdisciplinárním přístupu**

A) Biologické teorie

- nejstarší teorie, založená na dědičných predispozicích
- deviace = odchylka od biologické normy
- **Italská pozitivistická kriminologie** (antropologická škola, 1. pol. 19.st.), která vychází z Darwinovy evoluční biologie
- **Caesare Lombroso** (1876, Itálie)
- studium vězňů na základě tvaru lebky – „**teorie rodilého zločince**“
- fyzické a psychologické anomálie (specifický antropologický typ) - stigmata

Ernst Kretschmer – konstituční typologie

- určité typy osob páchají trestné činy ve stejném poměru, v jakém jsou zastoupeny v lidské populaci
- **vztah mezi stavbou těla a charakterem**

- **piknik** (maniodeprese)

→ typ cyklonní

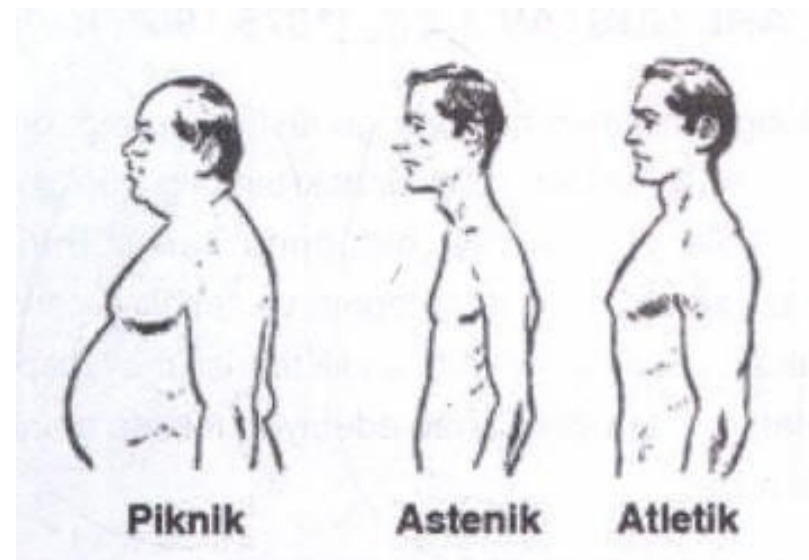
(společenský, otevřený, extrovert)

- **astenik** (schizofrenie)

- **atletik** (násilná kriminalita)

→ typ schizotimní

(citová chladnost, fanatismus, sebestřednost, puntičkářství)

B) Psychologické teorie

- jádro sociálních deviací leží v psychice

Sigmund Freud, psychoanalýza

- deviace jako nemoc, kterou je třeba léčit
- pud života, pud smrti

Bandura: sociální učení

- násilí v rodině

C) Sociologické teorie

- sociální deviace je důsledek společenského selhání
- jedinec se chová deviantně, protože je k tomu přinucen prostředím

Teorie soc. učení

- kriminálnímu chování se člověk učí

Teorie kulturního přenosu: Sutherland

- kriminální jednání je naučené v procesu socializace

Teorie soc. dezorganizace (Park, Burgess)

Teorie stigmatizace (Goffman)

Teorie anomie (Durkheim, Merton)

Teorie sociální anomie

Proč některé spol. mají vyšší míru zločinu než jiné??

- **Durkheim**
 - anomie = stav bezzákonosti, beznormovosti společnosti
 - sebevražda

 - **R. K. Merton** (80. léta 20.st.) – „mýtus amerického snu“ –
 - všichni mají stejnou možnost dosáhnout bohatství a úspěchu
 - pokud jej někteří nedosáhnou jde jen o zastávku na cestě k úspěchu
 - neúspěchem je slevit ze svých cílů
- při neúspěchu dochází k frustraci a potenciálně i k deviantnímu chování

- Kulturní cíle
- Institucionalizované způsoby jejich dosahování (normy)

- **Konformita** (++)
- **Inovace** (+-) ...“účel světí prostředky“
- **Ritualismus** (-+) ... akutní statusová úzkost → snížení aspirací
- **Únik** (--) ... individuální způsob adaptace
- **Rebelie** (--) ... kolektivní způsob adaptace

- Socializace v rodině